

URBÁN ALADÁR

Herceg Esterházy Pál a Batthyány-kormányban

A Batthyány-kormány legmagasabb rangú arisztokratája s legidősebb tagja nem az ellenzék soraiból került a miniszteri bársonyszékbe. Közel három évtizedig nagykövetként a monarchiát képviselte Londonban, 1842-ben azonban Metternich kancellár kívánságára, de saját kezdeményezésére lemondott, mivel az angol–magyar kereskedelmi kapcsolatok kiépítésén fáradozott.¹ Hazatérve nem vett aktívan részt a nyilvános politikai életben, bár az országgyűléseken rendre megjelent. A konzervatívok természetesen maguk közé tartozónak tekintették az ország egyik leggazdagabb főurát. Apponyi György kancellár 1847 szeptemberében kétszer is megkereste a herceget, aki a sürgető felkérésekre szeptember 30-án jelentette: utasította uradalmi tisztviselőit, hogy a jó ügy érdekében támogassák az országgyűlési követválasztásokat és a követi utasítások elkészítését.² 1848. január 31-én Rohonczy Ignác, a későbbi császári biztos kérte Esterházy támogatását.³

A herceget a passzív magatartásból a márciusi fejlemények mozdították ki. Széchenyi István Naplójából tudjuk, miszerint ő javasolta István nádornak, hogy Esterházyt is hívja meg arra a konferenciára, amely Lajos főherceg utasítására azt készítette volna elő, hogy a mágnások akadályozzák meg a (Kossuth által előterjesztett) felirat továbbítását. Közben megérkezett Metternich lemondásának a híre, s március 14-én immár a főrendek is jóváhagyták a feliratot.⁴ A március 15-én délelőtt Bécsbe indult országgyűlési küldöttség mágnás tagjai között ott volt Esterházy is. Másnap délben a delegáció átnyújtotta a királynak a kiegészített feliratot, amelyben István nádort *alteregon*ak (az uralkodó teljhatalmú helyettesének), Batthyány Lajost pedig miniszterelnök kérték kinevezni. Ezt követően a Lajos főherceg elnökletével ülésező Államtanács tárgyalta a beadványokról. Széchenyi Naplójában megjegyezte, hogy Lajos főherceg nem akart engedni, de a tanácskozássra behívott Ester-

¹ Hajnal István: *Metternich és Esterházy*. Századok, 61–62. évf. (1927–28) 21–44. Esterházy lemondására érdekesen reagált Deák Ferenc 1842. november 16-án sógorához írott levelében. Szerinte ha Metternich meghal, utána Ficquelmont vagy Esterházy lehet a külügyminiszter, mert Ausztria híján van a tehetségeknek. Sándor Pál: *Deák politikai koncepciójához. (Ismeretlen levele 1842-ből.)* Történelmi Szemle, 222. évf. (1979) 2. sz. 269.

² Kossuth Lajos Összes Munkái (a továbbiakban: KLÖM) 11. kötet. *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847–48.* Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Barta István. Budapest, 1951. 202–203.

³ Andics Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848/49-ben*. Budapest, 1981. I. kötet. 289–290.

⁴ Széchenyi István: *Napló*. Fordította: Györffy Miklós. Sajtó alá rendezte: Oltványi Ambrus. Budapest, 1978. 1206–1207. (Széchenyi szerint fontos szerep vár Esterházyra. Lásd a március 13-i bejegyzést.)

házy „megpuhította” a főherceget.⁵ A sikeres rábeszélés kétségtelenül megnövelte az országos politikába frissen bekapcsolódott főnemes tekintélyét.⁶ De történt még valami ezen az estén, ami szó szerint közel vitte a herceget a vezető liberális politikusokhoz. A Burgban történt tárgyalás után Széchenyivel felkeresték a szállodában Kossuthot, s a sikertől fellelkesült két politikus összeölelkezett.⁷

Másnap – mint ismeretes – a nádor fellépésének eredményeként megszületett Batthyány miniszterelnöki megbízatása. Valószínű, hogy a herceg és az ő szereplését ambiciónál Széchenyi között szó esett arról, hogy Esterházy is tagja lehet a megalakuló kormánynak. 20-án Széchenyi azt rögzítette Naplójába, hogy Esterházy hozzáküldte titkárát azzal a kérdéssel: „hogyan állnak a dolgok?”. Széchenyi azt javasolta, hogy várjon, ne csináljon semmit. A Napló szerint a gróf ezen az estén Batthyánynál volt későig, s nagyon valószínű, hogy a herceg érdeklődése miatt szó esett esetleges miniszerségéről.⁸

A közvélemény nem számolt azzal, hogy a herceg bekerülhet a kabinetbe. Amint megérkezett Batthyány megbízásának a híre, Pesten miniszteri listákat állítottak össze, de ezekben nem található Esterházy Pál. A Pozsonyból keltezett levelekben is többnyire csak Batthyány, Kossuth, Széchenyi és Deák neve szerepelt, mint akik bizonyosan miniszterek lesznek. Esterházy jelöltsége csak egyszer jelent meg a sajtóban: a Pesten hetente kétszer megjelenő *Hetilap* március 24-i számában közölt egy Pozsonyból március 19-én (?) keltezett levelet, mely szerint Esterházyt kinevezték külügyminiszternek, aki Bécsben fog lakni. Batthyány azonban március 22-én estére hívta össze a megbeszélést a miniszteri tárcák elosztásáról, így a dátum nyilvánvalóan téves. (Ez a levél arról is tudósított, hogy Kossuthot már kinevezték belügyminiszternek.) Ezen az említett értekezleten szóba kellett kerülnie Esterházy tisztségének, bár lehetséges, hogy személyéről még nem döntöttek.⁹ Másnap délután Batthyány mindkét táblánál bejelentette kormánya névsorát, köztük Esterházyt mint „az ausztriávali viszonyok” miniszterét. Mindkét tábla helyesléssel fogadta a neveket. Vukovics Sebő, aki nem volt ott Pozsonyban, azt jegyezte fel emlékirataiban, hogy amilyen meglepetés volt Esterházy neve, olyan örömmel fogadták jelölését.¹⁰ A pesti radikálisok lapja, a *Marczius Tizenötödike* azonban nem osztozott az örömben. Március 27-én Metternich „maradványát” emlegette, s április 1-jén – az udvar meghátrálását jelentő „jó királyi leirat” hírére – azt remélte, hogy Batthyány most már nem fog Esterházy „kandidatúrájához ragaszkodni”. A minisztertárs Szemere Bertalan szerint Esterházy és Széchenyi a konzervatívoktól való félelem miatt került a kormányba.¹¹ Lényegében ezt erősítette meg Hor-

⁵ Széchenyi: *Napló*, 1208–1209. (A továbbiakban nem utalunk az oldalszámra, ha a szövegben szerepel a naplóbejegyzés dátuma.) A részletekre Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála*. Budapest, 2007. 15–16.

⁶ Névtelen levél Pozsonyból 1848. március 18-án báró Vécsey Pálhoz. A levél szerint a hercegről senki nem tételezte fel azt az elszántságot és hazafiasságot, amit Lajos főhercegnél tanúsított. Hazánk, 9. évf. (1888) 148. Esterházy rábeszélésének sikerét részben az biztosította, hogy figyelmeztette a főherceget: az országgyűlés küldöttségét külön hajóval követő fiatalok a Burg megtámadását tervezik. A döntő hatást azonban a Rákoson gyülekező parasztsereg híre gyakorolta. Varga János: *A jobbágyszabadítás kivívása 1848-ban*. Budapest, 1971. 127.

⁷ Széchenyi: *Napló*, 1205.

⁸ Széchenyi: *Napló*, 1212.

⁹ A kandidálól értekezletre lásd Urbán: *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, 59–62.

¹⁰ *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*. Sajtó alá rendezte: Bessenyei Ferencz. Budapest, 1894. 85–86.

¹¹ Szemere elbeszélése alapján Csengery Antal: *Tanulmányok és jellemrajzok*. Budapest, 1870. 2. kötet. 273.

váth Mihály is, aki szerint Esterházy a kormányban az arisztokrácia egyetértésének a szimbóluma volt, hogy „a legfelsőbb magyar körökben nem élednek fel a reakciós ösztönök az átalakulás ellen”.¹²

Március 22-én este Batthyány azért tarthatott konferenciát a miniszteri lista összeállításáról, mert aznap az alsótábla már jóváhagyta a felelős minisztériumról szóló törvényt, s abban azt a paragrafust, mely szerint a kormány nyolc szakminiszterből fog állni, ha a miniszterelnök nem vállal tárcát. 23-án délután a felsőtábla vitatta meg a tervezetet, s annak szövegén kis, de lényeges változtatást ejtett. A rendek által jóváhagyott szöveg szerint a király személye körüli miniszter „minden viszonyokban”, amelyek az országot és az örökös tartományokat érintik, az országot „felelősség mellett képviseli”. Gróf Babarczy János javaslatára a *kül-* szócskát elhagyták, amivel Batthyány egyetértett, s ezt a rendek is jóváhagyták. Ezzel a kis módosítással a miniszternek szánt feladatkörből szövegszerűen kimaradtak a külügyek, amelynek egyetértő elfogadásában szerepet játszott az is, hogy el akarták kerülni az udvar várható tiltakozását, mivel Bécsből a már felterjesztett törvények kedvezőtlen fogadtatásáról érkeztek hírek.¹³

A Bécsben élő Esterházy nyilván Széchenyitől értesült jelöléséről. A császárvárosban arról is tudomást szerezhetett, hogy az Államtanács nemcsak a jobbgyfelszabadításról szóló, de a felelős kormány megalkotásáról intézkedő törvényeket is ellenzi. Így érthető, hogy a Naplóban március 28-án olyan bejegyzést találunk, mely szerint Esterházy nem fogadja el a miniszterséget. Március 30-án Batthyányt és miniszterétársait a „jó királyi leirat” után egyezkedésre táviratilag Bécsbe hívták. Itt másnap Széchenyi győzködte Esterházyt a jelölés elfogadásáról, mivel neki is „a magyar bárkában” van a helye. Április 2-án Széchenyi szinte felsóhajt Naplójában, hogy Esterházy „végre elfogadta”.¹⁴ A herceg beleegyező nyilatkozatának hírére Batthyány még ezen a napon felterjesztette István nádorhoz a kabinet névsorát, tagjai között Esterházyt mint „az ausztriávali érintkezések” miniszterét.¹⁵

Esterházy csatlakozási szándékát április 4-én levélben jelezte Batthyáynak. Eszerint a kialakult helyzetben kötelességének tartja a jelölés elfogadását, ugyanakkor a kormányba történő belépését két feltételhez kötötte. Az első szerint biztosítani kívánta azt a jogát, hogy ha a király és az ország között „valamely alig gondolható eset előfordulna”, amely akár a *pragmatica sanctio* teljes épségben való fenntartását vagy az ország függetlenségét veszélyeztetné, s számára elfogadhatatlan volna, úgy minden felelősségre vonás nélkül lemondhasson. A másik feltétel az volt, hogy mivel egyrészt állandóan a király körül tartózkodik, másrészt tartós külszolgálat miatt nem rendelkezik kellő tapasztalattal az országgyűlés munkájában, ha tárcájával kapcsolatban interpellálnák, arra a választ vagy a miniszterelnök vagy valamelyik miniszterétársa adja meg.¹⁶ Batthyány azonnal, április 5-én válaszolt.

¹² Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig*. Pest, 1867. 2. kötet. 636.

¹³ Batthyány a következő napon azt javasolta a rendeknek, hogy a külföldön lévő magyar katonák hazahozataláról már elkészült törvényjavaslatot vonják vissza, mert az „az örökös tartományok féltékenységét költené fel”. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta: Urbán Aladár. Budapest, 1999. 1. kötet. 165–166.

¹⁴ Ezekre a történésekre lásd: Széchenyi: *Napló, 1220–1221*.

¹⁵ Gróf Batthyány Lajos iratai, 1. kötet. 226–227.

¹⁶ Gróf Batthyány Lajos iratai, 1. kötet. 240. Esterházy feltételei ismertté váltak, mert a Pesti Hírlap április 9-én arról írt, hogy a herceg nem kísérhette figyelemmel a hazai törvényhozás munkáját, ezért neki is érdeke, hogy olyan államtitkár kerüljön mellé, aki megfelel a várható igényeknek.

s mindkét feltételt elfogadta. Kijelentette, hogy az országgyűlésnek – ha szükséges lesz – ő fogja megadni a feleletet.¹⁷

Esterházy rövidesen kiegészítette fenntartásait munkakörével, illetve felelősségével kapcsolatban. Bécsbe utazása után, az április 14-ét követő héten születhetett az a dátum és aláírás nélküli, a minisztériumnak benyújtott *Jegyzék*, amelyben a herceg a III. tc. két paragrafusával kapcsolatban kívánta tisztázni a maga felelősségét, illetve minisztériumának feladatait. Mindenekelőtt a felségjogok értelmében az uralkodóhoz felterjesztett kegyelmezési vagy örökösödési ügyek esetében az igazságügy-miniszter előzetes állásfoglalását igényelte. A 8. paragrafus kapcsán megállapította: a magyar hadseregnek az ország határain kívül történő alkalmazását, valamint a katonai hivatalokra történő kinevezéseket illetően az ellenjegyzéseket a miniszter – szögezte le a *Jegyzék* – csak a hadügyminiszter állásfoglalása értelmében teheti, így ezekben az ügyekben felelősség nem terheli. A 13. paragrafust illetően fontos és érdekes munkamegosztást javasolt. Eszerint a király személye körül tartózkodó miniszternek feladata, hogy mindazon kérdésekben, amelyek a hazát és az örökös tartományokat közösen érdeklik, az országot felelőssége mellett képviselje. Mivel a kormányzás legfontosabb ágai, mint a kereskedelem, a pénz- és hadügyek Magyarországot és az örökös tartományokat indokoltan érdeklik, ezekben az ügyekben tehát egyeztetni és határozni kell, ami a még ki nem alakult gyakorlat miatt csak úgy képzelhető el, ha az összes magyar minisztériumok, illetve az egyes miniszterek állást foglalnak. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha a két fél illetékes miniszterei lépnek kapcsolatba egymással.¹⁸

Esterházy jegyzékével a zsúfolt napirendű április 22-i minisztertanács foglalkozott, melynek határozatait április 24-én Batthyány tudatta a külügyminiszterrel. Közölte, hogy a nemességi perek és a külföldi örökösödések ügyében a miniszterek véleménye megegyezik Esterházyéval, valamint abban is, hogy a 8. paragrafussal kapcsolatban csak azért felelős, hogy az ellenjegyzett királyi rendelet azonos legyen a hadügyminiszter felterjesztésével. A 13. paragrafus kapcsán tett javaslattal a minisztertanács azonban nem értett egyet. Leszögezte, hogy minden, a kölcsönös viszonyokat érintő kérdés a magyar és az ausztriai minisztériumok között „kirekesztőleg a külügyminisztérium útján és az ő eszközzése mellett” intézendő. A külügyminiszter felelőssége csak az „eszközlésre” áll fenn.¹⁹ Esterházy elképzelése kiiktatta volna a bécsi magyar külügyminisztériumot a „közös ügyek” intézéséből, s ezzel a külügyminiszter bármiféle felelősségét is. Így is furcsa helyzet állott elő: Esterházy tagja volt a felelős kormánynak, de nem vett részt a minisztertanács döntéseiben, s nem volt felelős az országgyűlésnek.

A király április 7-én kinevezte a Batthyány-kormány tagjait, közöttük herceg Esterházy Pált mint „a kapcsolt birodalmam többi részéveli érintkezések” miniszterét.²⁰ Április 11-én a Pozsonyban tartózkodó miniszterek letették az esküt, a király nyilvánosan megerősítette a törvényeket, s véget ért az utolsó rendi országgyűlés. Másnap, április 12-én a nádor elnökletével Pozsonyban megtartották az első minisztertanács ülést. A számos fontos napirend közül témánk szempontjából az az érdekes, hogy az Esterháznak adott feladatok kapcsán feladatkörének eddig használt körülírása helyett egyszerűen külügyminiszternek nevezték. Az elnevezés közmegállapodáson alapulhatott, mert sem az elnöklő nádor, sem az érintett miniszter nem szólt ellene, ennek legalábbis nincs nyoma a jegyzőkönyvben. A kérdéssel foglalkozva Hajnal István megállapította, hogy az elnevezést az osztrák fél is át-

¹⁷ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 245.

¹⁸ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) H 2. Miniszterelnök elnöki iratai, 1848:35.

¹⁹ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 384–385.

²⁰ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 261.

vette, s a címzésben következetesen alkalmazta.²¹ Ez azonban valóban csak gesztus volt, amelynek magyarázata inkább az osztrák kormány bizonytalan helyzete, mintsem az önálló magyar külpolitika igényének elismerése. Amellett az osztrák kormány birtokon belül volt, mert a császárságnak Metternich alatt kiépült diplomáciai szolgálata lényegében változatlanul együtt maradt. Végül pedig bízhattak Esterházyban, hogy nem lépi túl a törvény által körülírt feladatokat, s talán Bécsben ismert volt az is, hogy a herceg milyen feltételekkel vállalta el a tárcáját. (Szögyény László volt alkancellár azt jegyezte fel emlékezéseiben, hogy Esterházy neki azt nyilatkozta, miszerint nehezen s csak magas állású személyek javaslatára vállalta a miniszterséget.)²² Tehát a látszat ellenére nem tekinthetjük magyar sikernek azt, hogy az osztrák fél a magyar külügyminisztériummal levelezett.²³

Az április 12-i minisztertanács egyik végzése meghagyta a külügyminiszternek, hogy az országban lévő katonaság csekély száma miatt érje el egy pár magyar ajkú, külföldön lévő ezred hazaszállítását.²⁴ Batthyány a katonaság ügyeit más szempontból érintve intézte első levelét április 18-án Esterházyhoz. Ebben arra utasította, hogy tiltakozzék az Udvarnál, mert az osztrák hadügyminisztérium az új törvények ellenére változatlanul rendelkezik az országban állomásozó katonai parancsnokságokkal.²⁵ Miután a katonaság hazarendelésének ügyében, amelyet sürgősnek tekintettek, nem történt semmi, az április 20-i minisztertanács ülés döntésének értelmében a nádor fordult a külügyminiszterhez. A fellépésnek meglelt az eredménye, mert Esterházy két nap múlva jelentette, hogy a király rendeletére egyelőre négy század lovasságot rendelnek haza.²⁶ Ami az országban állomásozó katonaság feletti rendelkezést illeti, a nádor április 24-én kelt beadványára az osztrák minisztertanács döntése alapján az uralkodó közölte: az áprilisi törvények nem biztosítják a magyar kormány jogát, hogy rendelkezék az országban állomásozó katonasággal.²⁷

Közben a Bécsbe visszatért Esterházy tanácsadói segítségével kezdte kialakítani minisztériuma ügyrendjét, s összeállította munkatársainak listáját.²⁸ Az utóbbit Szögyény László, a lelépő alkancellár segítségével állította össze, s ez számos nevet tartalmazott a volt udvari kancellária főtisztviselői közül. A minisztertanács állásfoglalását erre a tervre Batthyány április 24-én ugyanabban a levélben közölte, amelyben a már említett Jegyzékre

²¹ Az első levél május 4-i dátummal Ficquelmont osztrák külügyminisztertől érkezett „*königlich ungarische Minister des Äussern*” címmel. Hajnal István: *A Batthyány-kormány külpolitikája*. Budapest, 1987. 2. kiadás. 40.

²² *Idősb Szögyény-Marich László országbíró emlékiratai*. Kiadják fia. Budapest, 1903. 1. kötet. 82–83.

²³ A kérdés optimista szemléletű vizsgálatára lásd Hajnal: *A Batthyány kormány külpolitikája*, „Volt-e magyar külügyminisztérium 1848-ban?” c. fejezetét. Idézett mű 38–48.

²⁴ *Az 1848–1849. évi minisztertanács jegyzőkönyvek*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: F. Kiss Erzsébet. Budapest, 1989. 18. Esterházy április 15-én jelentette, hogy megtette a szükséges lépéseket. *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 327.

²⁵ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 353–354.

²⁶ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 359–360., 372.

²⁷ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 406–407. Az osztrák minisztertanács állásfoglalása szerint a magyar kormány az új törvények értelmében csak a bécsi magyar udvari kancellária, a budai helytartótanács és a kamara feladatkörét vette át. Így a királynak a hadsereg feletti rendelkezési joga megmaradt. A magyar kormány álláspontját a Bécsbe utazott Batthyány május 7-én érvényesítette, amikor a király a magyar hadügyminiszter alá rendelte az országban állomásozó sorkatonaságot. *Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848–1849*. Közli: Pap Dénes. Pest, 1868. 1. kötet. 78–79.; Pesti Hírlap, 1848. máj. 17.

²⁸ A külügyminisztérium szerkezetére és ügyrendjére F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Budapest, 1987. 185–194.

reagáltak. A levél a személyzeti kérdésekkel kezdődött, s kijelentette, hogy a minisztérium nem kívánja befolyásolni Eszterházyt az államtitkárok kiválasztásában. Azt azonban el akarja kerülni, hogy a választás olyan egyénekre essék, „kiket a közvélemény ellenszenve sújt, s kiknek kineveztetése a minisztériumot kellemetlen gyanúsításoknak tenné ki”. Ezért a minisztérium a herceg által előterjesztett személyzeti listát inkább „kiválasztásnak” tekintti, mintsem olyannak, amelyet a megerősítés céljával közöltek vele. A levél sajátos fordulattal folytatódik, mivel Batthyány kijelenti: amikor a herceg államtitkárát előterjeszti, az kétségtelenül elnyeri a minisztérium jóváhagyását is, akinek a segítségével „az egész személyzet alkalmas egyénekből fog alakíthatatni”.²⁹ Nem nevezi meg ugyan a minisztérium bizalmát élvező államtitkárt – aki alkalmas egyénekből fogja a munkatársak listáját összeállítani –, de tudjuk, hogy ez Pulszky Ferenc volt (ekkor Kossuth államtitkára). Szőgyény emlékirataiból értesülhetünk arról, hogy a herceg Pulszkyt csak Batthyány felszólítására vette maga mellé.³⁰ A Pulszky által összeállított listát és magának Pulszkynak a kinevezését a nádor május 3-án hagyta jóvá,³¹ s a hír a Pesti Hírlapban május 5-én jelent meg.

Az április 12-i minisztertanácson Eszterházy kapott egy igazi diplomáciai természetű feladatot. Eszerint a hercegnek fel kell hívnia Anglia bécsi követének figyelmét az al-dunai tartományok legújabb mozgalmaira, amelyek az orosz érdekeknek kedveznek, s Magyarország, valamint az egész monarchia érdekeire károsan hatnak.³² Eszterházy 14-én tért vissza Bécsbe, s az általa egyébként ismert Viscount Ponsonby követtel április 17-én folytatott bizalmas megbeszélést. Ponsonby másnap levélben köszönte meg a herceg tájékoztatását, s a diplomáciai gyakorlat udvarias fordulatainak megfelelően hangsúlyozta, hogy kormánya érdekelt Magyarország virágzásában és jólétében. Örömmel venné, ha a herceg időről-időre tájékoztatná őt arról, amiről úgy véli, hogy érdekelheti őfelsége kormányát. A rövid levél végül figyelmeztetett, hogy a zavarokból keletkező agresszió ellen szükség van Ausztria és Magyarország szoros kapcsolatára.³³ Eszterházy április 20-án számolt be – más ügyek mellett – a Ponsonbyval folytatott beszélgetésről. A beszámoló szerint az angol követ különösen azt hangsúlyozta, hogy kormánya milyen fontosnak tartja a császári kormány és Magyarország őszinte egyetértését.³⁴ A szóbeli és írásbeli kapcsolatfelvételnél mintegy bizalom erősítő gesztusaként Ponsonby másolatban megküldte Palmerston április 28-án kelt levelét, amelyben jóváhagyta a követ eljárását. Ezt a másolatot azután, annak főbb gondolatait ismételve Eszterházy május 13-án megküldte Batthyáynak.³⁵

²⁹ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 384.

³⁰ *Idősb Szőgyény-Marich László emlékiratai*, I. kötet. 82–84. Batthyány ilyen felszólító levelét nem ismerjük, de létezett, mert Szőgyény a hercegnek azt a megjegyzését is feljegyezte, miszerint felszólították, hogy „új erőkkkel” vegye magát körül. Pulszky szerint a herceg szívesen fogadta őt. Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: Oltványi Ambrus. Budapest, 1958. 1. kötet. 358–359.

³¹ MOL H 7. Külügyminisztérium általános iratai, 1848:54.

³² *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 18.; István nádor aznap kelt utasítása Eszterháznak *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 308–309.

³³ Haraszi Éva: *Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen*. Budapest, 1951. 115. Ponsonby április 19-én hosszú levélben számolt be Palmerstonnak az Eszterházyval folytatott bizalmas beszélgetésről. Uo. 116.

³⁴ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 357–359. Eszterházy azt is jelentette, hogy a Ponsonbyval való találkozója előtt közölte ezt Ficquelmont külügyminiszterrel.

³⁵ Palmerston levelének korabeli fordítása és Eszterházy május 13-án kelt kísérőlevele *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 482–483.

Ezekben a napokban fontos diplomáciai lépésre készült a Batthyány-kormány. Mivel a forradalmi események hatására a német államokban megerősödött az egység létrehozására irányuló törekvés, április elején az előparlament arról döntött, hogy május 18-ára Frankfurtba összehívja az össznémet alkotmányozó nemzetgyűlést. Ez új helyzetet jelentett – vagy legalábbis jelenthetett. Ha ehhez a mozgalomhoz az örökös tartományok csatlakoznak, s az egység létrejön (ami ekkor lehetségesnek tűnt), Magyarországnak alkalmazkodnia kell az új közép-európai hatalmi viszonyokhoz. Ezért határozott úgy a kormány, hogy elküldi Frankfurtba megbízottait, hogy teremtsenek kapcsolatot az alakuló nagyhatalommal. Pázmándy Dénesre (a képviselőház későbbi elnökére) és Szalay Lászlóra, a neves jogászra esett a választás. A küldöttek május 14-i dátummal kapták kézhez megbízólevelüket és az utasítást. Utóbbiban feladatukká tették, hogy tolmácsolják Magyarország rokonszenvét, s iparkodjanak a németeket arról meggyőzni: az esetleg bekövetkező változásokban Magyarországnak és „egy erős magyar nemzetiségben” találják meg a legbiztosabb szövetségest.³⁶ Az iratokat István főherceg nádor írta alá s Batthyány ellenjegyezte, vagyis ez a küldetés s annak dokumentumai Esterházy s a külügyminisztérium nélkül készültek el. A megbízólevél tartalmazta ugyan azt az utasítást, hogy a küldöttek Bécsben Esterházyval és az osztrák kormányzervekkel értekezzenek Németország és Ausztria viszonyairól (mely utóbbival Magyarország a *pragmatica sanctio* révén szoros kapcsolatban van), de ez csak információk szerzését jelentette egy olyan küldetés kezdetén, amelyről lehet, hogy a herceg csak a küldöttektől és a megbízólevél másolatából értesült. Pázmándyék május 27-én Batthyányhoz intézett leveléből értesülünk utazásukról és fogadtatásukról, valamint arról, hogy az osztrák minisztériummal a király Bécsből való hirtelen távozása miatt nem tárgyalhattak, mivel az a veszély fenyegetett, hogy lezárják a bécsi városkapukat. Így aznap, május 17-én megindultak Frankfurtba.³⁷ Ezt a jelentést is Batthyány kapta kézhez, s nincsen nyoma annak, hogy másolata Esterházyhoz eljutott volna.

A király szökése következtében Esterházy rövidesen az események középpontjába került. Amint a meghökkentő hírről a kormány értesült, a nádor elnökletével minisztertanácsot tartottak. Ezen elhatározták, hogy az országgyűlés megnyitását július 2-ára előrehozzák, s utasították Esterházyt, hogy kövesse a királyt, s igyekezzék meggyőzni, hogy jöjjön az országba.³⁸ A hercegnek tehát a távoli Innsbruckba kellett utaznia, ez azonban nem okozott fennakadást a minisztérium munkájában, mert május 16-án megérkezett Pulszky Ferenc államtitkár.³⁹ Pulszkyra rá lehetett bízni a minisztériumot, mert a minisztertanács április 22-én hozott határozata értelmében a külügyminiszter akadályoztatása esetén az államtitkár aláírhatja és ellenjegyezheti az iratokat (a többi miniszter esetében csak másik miniszter írhatott alá).⁴⁰ Az uralkodó május 26-án fogadta Esterházyt, aki még aznap jelentette, hogy tolmácsolta a kormány kérését. Azt a választ kapta azonban, hogy a körülmények miatt nem lehet meghatározni, hogy őfelsége mikor jöhet „hű magyarjai” közé. A jelentés sze-

³⁶ A megbízólevél, kinevező irat, alaputasítás és a bizalmas utasítás *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 490–494.

³⁷ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 613–616. Esterházy május 19-én közölte Pillersdorf osztrák belügyminiszterrel a küldetést, akinek a megbízólevél (másolatának) ismeretében semmi megjegyzése nem volt. Uo. 491. (jegyzet)

³⁸ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 564. A nádor összefoglaló jelentése május 19-én Ferenc Károly főhercegnek, uo. 558–560.

³⁹ Pulszky május 15-én még Pesten volt, s Szemere Bertalanhoz intézett levelet a minisztériumok elhelyezése ügyében. MOL H 20. Pénzügyminisztérium elnöki iratok, 1848:452. Május 17-én Bécsből írt Kossuthnak a volt kancelláriai szolgák alkalmazásáról. Uo. 1848:582.

⁴⁰ *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 33–34.

rint V. Ferdinánd azt is tudomásul vette, hogy a nádor július 2-ára összehívta az országgyűlést.⁴¹

A Batthyány-kormány az első pillanattól kezdve tapasztalta a hivatalba lépése előtt sitelve kinevezett Jellačić horvát bán ellenállását, sőt ellenszegülését. Május 6-án a Bécsbe utazott Batthyány elérte, hogy a király engedelmességre utasítsa Jellačićot.⁴² A bán túlkapásairól István nádor május 15-én részletes levélben számolt be Ferenc Károly főhercegnek.⁴³ Ennek is szerepe volt abban, hogy május 29-én az uralkodó Innsbruckba rendelte Jellačićot, s egyidejűleg felszólította Batthyányt is, hogy vagy személyesen jelenjen meg, vagy egyik miniszterét küldje el „a békés kiegyenlítés céljából”.⁴⁴ Batthyány a meghívás vétele után azonnal útra kelt, Jellačić azonban azt jelentette: az általa június 5-ére összehívott tartományi gyűlés miatt nem tud azonnal elindulni.⁴⁵ A bán érkezésére várva a horvát ügyek tárgyalását csak június 8-án kezdték el. Ennek során Batthyány elérte, hogy a törvénytelen tartományi gyűlés összehívása, valamint amiatt, hogy Jellačić nem engedelmeskedett a királyi behívóparancsnak, a bánt mentsék fel minden polgári és katonai tisztségéből.⁴⁶ Ez azonban csak látszateredmény volt, mert az ezt bejelentő manifesztumok nem jutottak el az érintettekhez, Jellačić pedig sikeresen hátrította el az ellene királyi biztostként kiküldött Hrabovszky altábornagy, péterváradí főhadparancsnok küldetését, akinek felhatalmazása volt ellene hűtlenségi per indítására.⁴⁷ Batthyány innsbrucki tárgyalásainak azonban volt egy alkotmányjogi igen fontos eredménye: az Erdély uniójáról szóló törvény szentesítése. Ennek megérkezését Ferenc Károly főherceg napokig tagadta, de az erdélyi küldöttek segítségével Batthyány kiharcolta az érvényesítést.⁴⁸

Batthyányt távolléte idején miniszterelnöki feladatkörében Széchenyi István helyettesítette. A június 10-én István főherceg elnökletével tartott minisztertanácsból származó és a nádor aláírásával ellátott felterjesztés hangsúlyozza, hogy a királynak azért kell az országba jönnie, mert ez megnyugtató a horvátokat és a határőröket, s elkerülhető lenne a polgárháború. Ha ez nem valósítható meg, úgy a népszerű János főherceget jelölje ki öfelsége a horvátok és a magyarok közötti ellentétek kiegyenlítésére.⁴⁹ Batthyány június 12-én

⁴¹ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 602. A király május 29-én azt ígérte az Innsbruckban tartózkodó nádornak, hogy személyesen fogja megnyitni a pesti országgyűlést. Uo. 630.

⁴² *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez*, 1. kötet. 76–77.

⁴³ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 503–504.

⁴⁴ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 629.

⁴⁵ *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre*. Írta, az iratokat összegyűjtötte és szerkesztette dr. Károlyi Árpád. Budapest, 1932. 1. kötet. 145–146.

⁴⁶ A felmentés a horvát-szlavónokhoz és a határőrökhöz intézett manifesztumok formájában történt. *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez*, 1. kötet. 182–193. A tárgyalás jegyzőkönyve: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 678–685.

⁴⁷ A Hrabovszkynak május 11-én és 14-én adott nádori utasítások *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez*, 1. kötet. 92–93., 108–111.; Hrabovszky sikertelen eljárására lásd: Spira György: *Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamócig*. Újvidék, 2001. 72. és kk.

⁴⁸ A történetekre Pálffy János: *Magyarországi és erdélyi urak*. 2. kiadás. Sajtó alá rendezte: Szabó T. Attila és Benkő Samu. Budapest, 2008. 29–33.

⁴⁹ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 705–708. A felterjesztést Széchenyi egyidejűleg megküldte az Innsbruckban tartózkodó Batthyálynak. Uo. 708. A lépés érthető, mert nem lehetett tudni, hogy a miniszterelnök meddig marad távol.

indult haza Innsbruckból, s a felterjesztésről útközben, Salzburgban értesült.⁵⁰ Képzelték megfélemlítését, mivel hirtelen elutazása miatt futárral küldték utána a Kossuth által fogalmazott, már említett manifesztumokat, amelyeket a király aláírt.⁵¹ Batthyány azon terve, hogy ha nem sikerül Jellačićsal szót érteni, úgy keresztülviszi lemondatását, a nádor és a minisztertanács tagjai előtt köztudott volt. Így sikerének napján, június 10-én ezt a tervet – mert a sikerről még nem értesülhettek – keresztelte a nádor elnökletével tartott minisztertanács.⁵² Batthyány feltehetően ingerülten fogadta „a háta mögött” lezajlott akciót.⁵³ Felháborodásában s talán bízva a király által aláírt manifesztum hatásában, megérkezése után, június 15-én utasította Zsedényi államtitkárt, hogy a két manifesztumot a *Tyroler Botheba*, (vagyis a „helyszínen”) jelentesse meg, s gondoskodjék arról, hogy az anyagot a *Wiener Zeitung* is átvegye.⁵⁴ Batthyány rosszállásának, helytelenítésének nyoma érződik a június 21-ki minisztertanácsi jegyzőkönyvben is, amely szerint „úgy látszik”, a János főherceghez intézett felkéréssel a minisztertanácsnak nem volt szándéka a horvátokkal és Jellačićsal való alkudozás.⁵⁵

Batthyány távozása után Esterházy június 13-án jelentkezett először. Arról számolt be, hogy a király a hírek szerint Bécsbe készül, s akkor – szerinte – van esély arra, hogy a Dunán tovább megy Budáig.⁵⁶ Június 15-én azonban már azt jelentette, hogy a király megbetegedett, felgyógyulása hetekig, sőt hónapokig is eltarthat, vagyis lejövetelére nem lehet számítani. Így az a kérdés, hogy a közeledő országgyűlést Ferenc Károly főherceg vagy István főherceg nádor nyissa-e meg.⁵⁷ Június 17-én a külügyminiszter azt jelentette, hogy Jellačić előző napon megérkezett Innsbruckba, s tisztelegni akart Ferenc Károly főhercegnél. A főherceg udvarmestere véleményt kért erről tőle, s ő jelezte, hogy Ferenc Károly mint bánt nem fogadhatja Jellačićot, továbbá a fogadtatásánál mint magyar külügyminiszter jelen kíván lenni. Mikor Jellačić tiltakozott, hogy egy horvát alattvaló nem tiszteleghet a magyar miniszter hozzájárulása nélkül, ő elállt javaslatától, hiszen csak akkor kell jelen lennie, ha a király kihallgatáson fogadja Jellačićot.⁵⁸ A herceg következő híradása június 19-én kelt. Eb-

⁵⁰ Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. Genf, 1865. 1. kötet. 260.

⁵¹ Kossuth Lajos fogalmazványai KLÖM 12. kötet. *Kossuth Lajos az első magyar felelős miniszteriumban*. Sajtó alá rendezte: Sinkovics István. Budapest, 1957. 247–253.; *Németújvári gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre*, 1. kötet. 150. (jegyzet) szerint az előterjesztés szövegén érdemben alig változtattak.

⁵² Nem kétséges, hogy a lépést István főherceg kezdeményezte, bár a nádornak egyidejűleg János főherceghez intézett levelében Eötvös Józsefre hivatkozott, aki lelkesen nyilatkozott a főherceg nézeteiről. *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 708–709. (Eötvös május végén a nádor kíséretében járt Innsbruckban, akkor találkozott a főherceggel.)

⁵³ Mészáros Lázár szerint Batthyány helytelenítette János főherceg felkérését. *Mészáros Lázár emlékiratai*. Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: MTA) Könyvtára, Kézirattár. Tört. 2r 105. 35r. A kiadott szövegben nem szerepel.

⁵⁴ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 738. A manifesztumok június 19-én jelentek meg a Wiener Zeitungban. Az, hogy erről az Innsbruckban tartózkodó Esterházy Pulszky leveléből értesült (lásd június 21-én Batthyányhoz intézett levelét, uo. 771–772.), arra enged következtetni, hogy azok a Tyroler Bothe-ben nem jelentek meg. A Közlöny június 18-án publikálta a magyar fordítást.

⁵⁵ *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 58.

⁵⁶ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 723–724.

⁵⁷ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 735–737. A herceg azt is közölte, hogy János főherceg vállalja a közvetítést, ha a felek Innsbruckba jönnek.

⁵⁸ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 748–749. Jellačić bánt Ferenc Károly trónörökös és felesége, Zsófia főhercegnő fogadta, s meglehetősen bátorítónan viselkedtek vele.

ben beszámolt arról, hogy a felség az ő jelenlétében fogadta Jellačićot, akit az értekezleten előre megfogalmazott szöveget felolvasva marasztalt el. Az audiencia után beszélt Jellačićcsal, aki úgy vélte, hogy a kialakult feszültséget a kölcsönös ingerültség és a téves információk okozzák, és kész János főherceg közbenjárásával a békés kiegyenlítésre. Ez utóbbi érdekében Esterházy azt tanácsolta, hogy a király által Jellačićnak felolvasott szöveget ne hozzák nyilvánosságra, mert az csak az ő jelenlétében hangzott el. Javasolta egyben, hogy minden Jellačić elleni további eljárást függeszsenek fel, s János főherceg segítségével kíséreljék meg a békés kiegyenlítést.⁵⁹

Június 20-án Esterházy közölte, hogy megvárja még Pestről a választ a június 15-én kelt levelére (hogy ti. ki nyissa meg a népképviselési országgyűlést), majd 24-én Zsedényi tanácsos kíséretében elhagyja Innsbruckot. Teszi ezt „részt azért, hogy az országgyűlés megnyitására Pesten lehessenek, részt hogy a horvát ügyek barátságos kiegyenlítését eszközöljem”. Ha olyan tárgyak adódnak, amelyeket a király elé kell terjeszteni, Pulszky államtitkár Innsbruckba siethet, kinek bécsi tartózkodása különben elengedhetetlen, hiszen ott János főherceg mint a császár *alteregoja* kormányoz.⁶⁰ Esterházy tehát azzal a reménnyel küldött Pestre, hogy az előző napon ajánlott békülékeny gesztusok elfogadását személyes jelenlétével mozdíthassa elő. Közben megérkezett Pulszky levele, aki arról értesítette a minisztert, hogy elrendelték a június 10-én kibocsátott manifesztumok közzétételét. Esterházy jogos szemrehányással jegyezte meg Batthyáynak, hogy mindeközben János főherceg közbenjárását kérték, ami merőben ellenkezik a manifesztumok közzétételével. Ez felingerelheti Jellačićot, aki fegyverrel fog ellenállni, „sőt hazánk határain is átléphet”. Most mihez tartsa magát? – tette fel a kérdést. A Jellačićcsal együtt Innsbruckba érkezett horvát küldöttség azzal tért haza, hogy János főherceg részvételével megkísérlik a békés kiegyenlítést. Most nem tudja, hogy lehet-e még a közvetítésben reménykedni. Egy nyilatkozat kiadását javasolja, melyben leszögezik, hogy a manifesztumokat akkor tették közzé, amikor még nem lehetett tudni, hogy János főherceg elfogadja-e a felkérést. E nyilatkozatot egyenesen Jellačićhoz kellene intézni azzal a megjegyzéssel, hogy az ellene indult eljárást felfüggesztik azzal a feltétellel, ha horvát részről is marad a *status quo*.⁶¹

Június 23-án jelentette Széchenyi és Eötvös, majd a nádor megérkezését, akik az országgyűlés közelgő megnyitása előtt azt kívánták tisztázni, hogy ki lesz a gyűlés királyi biztosa.⁶² A kérdés rövidesen eldőlt, hiszen a király június 26-án a teljhatalommal felruházott István nádort bízta meg a feladattal.⁶³ Esterházy egyidejűleg kelt levélben fejtette ki, hogy miért nem egy főherceg utazik az országgyűlés megnyitására. Ferenc Károlyra szüksége van a beteg uralkodónak, de néhány nappal korábban fiát, Ferenc Józsefet ajánlotta az országgyűlés megnyitására. A fiatal főherceg azonban hidegleléssel (!) ágyban esett, s 8–10 napon belül nem lehet számítani felépülésre. Így esett a választás István főherceg nádorra. A megoldás lehetővé tette Esterházy számára, hogy visszavonuljon, s hivatalát Pulszky államtitkárra bízta. Holnap elhagyja Innsbruckot – folytatta beszámolóját –, de gyengélkedő egészségi állapota miatt Budapestre nem mehet. (Vagyis feladta szándékát, hogy Batthyáynak és minisztertársainak fejtse ki véleményét a Jellačićcsal kapcsolatos helyes politiká-

⁵⁹ Gróf Batthyány Lajos iratai, 1. kötet. 758–760. Esterházy tehát a magyar kormánytól várta a békítő gesztusokat.

⁶⁰ Gróf Batthyány Lajos iratai, 1. kötet. 764–765.

⁶¹ Gróf Batthyány Lajos iratai, 1. kötet. 771–772. A levél melléklete a király június 19-i hozzájárulásának másolata, amely jóváhagyta János főherceg közvetítő szerepét.

⁶² Gróf Batthyány Lajos iratai, 1. kötet. 784–785.

⁶³ Gróf Batthyány Lajos iratai, 1. kötet. 798–799.

ról.) A király Bécsbe történő visszatérése esetén fenntartja a jogot, hogy nyilatkozzon: megtartja-e állását, vagy sem. Azt azonban kijelenti, hogy ha időközben a horvát viszonyok kiegyenlítésére lehetőség nyílna, s Batthyány az ő közbenjárását akár Bécsben, akár Zágrábban hasznosnak és szükségesnek tartaná, segítségét ezennel felajánlja.⁶⁴ Esterházy tehát a nádor teljhatalmú megbízása miatt innsbrucki jelenlétét indokolatlannak tartotta, s ideiglenes visszavonulását arra az időre tervezte, amíg a király vissza nem tér Bécsbe. Ha ez megtörténik, akkor újra nyilatkozik arról, hogy visszaveszi-e hivatalát vagy sem.

Esterházy azonban még nem hagyta el Innsbruckot. Batthyány június 23-án – tehát visszavonulásának bejelentése előtt – arra utasította, hogy szerezzen információkat az oroszok moldvai politikájáról. Erre a herceg július 3-án kötelességtudóan, pontokba szedve válaszolt.⁶⁵ Július 14-én Bécsből küldte meg Batthyáynak a császárvárosban élő török kereskedők panaszát, akik a hajózási tilalom miatt nem tudták áruikat Zimonyba szállítani.⁶⁶ Látva, hogy Esterházy bizonyos nagyobb súlyú feladatokat hajlandó ellátni, Batthyány július 15-én azt kérte tőle, hogy kérjen az orosz követtől írásos nyilatkozatot a Moldvában zajló katonai akciókról.⁶⁷ Július 20-án a két kormány közötti kapcsolat ügyében közvetített, mert megküldte az osztrák minisztérium viszontválaszát a magyar kormány július 4-én kelt válaszára.⁶⁸ Batthyány augusztus 5-én közölte a herceggel: nem helyesli, hogy Milos Obrenović volt szerb fejedelemnek útlevelet adjanak.⁶⁹ Augusztus 11-én mint a táborban lévő hadügyminiszter helyettese arra utasította a külügyminisztert, hogy közölje az illetékesekkel: kormánya kész a Galíciában állomásozó Coburg huszárezredért cserébe az országban állomásozó Wallmoden vértesezredet felajánlani.⁷⁰

V. Ferdinánd augusztus 14-én tért vissza Bécsbe, s visszavonta a június 26-án István nádornak adott teljhatalmat.⁷¹ Korábbi ígérete szerint Esterházynak most nyilatkoznia kellett, hogy megtartja-e állását. Írása nem volt egyértelmű, mert először azt fejtegette, hogy eddig miért maradt hivatalában, majd egészségi állapotára hivatkozva kijelentette: elérkezett az a pillanat, amikor még elkezdheti a fürdőkúrát. Ez tehát nem egy visszavonhatatlan lemondás, ugyanakkor levele végén fenntartását is hangsúlyozta: „a dolgok állása olyan, hogy aligha kecsegtethetem magam azzal, hogy képes lennék olyan célokat támogatni, amelyek az ügyben való részvétellel indítanának”.⁷² A külügyminiszter nyilatkozatában két-

⁶⁴ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 800–802. Széchenyi naplója szerint Esterházy úgy nyilatkozott, hogy békülni akar a horvátokkal. Széchenyi: *Napló*, 1274.

⁶⁵ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. kötet. 849–850. Batthyány június 23-i levele uo. 785–786.

⁶⁶ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 916.

⁶⁷ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 918. Eredményére lásd: Hajnal: *A Batthyány kormány külpolitikája*, 102–104.; Medem orosz követ Esterházyhoz intézett francia nyelvű magánlevele: Waldapfel Eszter: *A forradalom és a szabadságharc levelestára 1848/49*. Budapest, 1950. 1. kötet. 348–350.

⁶⁸ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 946–947. A június 29-i osztrák jegyzék uo. 1. kötet. 817–819., a magyar kormány július 4-i válasza uo. 1. kötet. 865–867. (Ez utóbbi a minisztertanács határozatán alapult, amit Batthyány Pulszkyknak küldött meg.)

⁶⁹ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 995. Batthyány egyidejűleg arra szólította fel Esterházyt, hogy a bukovinai magyarok érdekében, akik osztrák állampolgárok, tegye meg a szükséges lépéseket. Uo. 996–997.

⁷⁰ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 1038. Batthyány egyidejűleg és hasonló minőségben sürgette a Galíciában állomásozó és már többször megígért Porosz herceg gyalogezred hazavezénylését is. Uo. 1037.

⁷¹ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 1061–1062.

⁷² *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 1078. A levél pontos dátuma nem ismert.

ségtelenül rosszállását fejezte ki a kormány politikájával kapcsolatban, de nem lépett határozottan vissza. Amikor augusztus 18-án az országgyűlésen felmerült a kérdés, hogy a trónbeszédre adott felirat értelmében miként érvényesült Esterházy befolyása az Ausztria és Olaszország közötti békétárgyalásokon, Batthyány azonnal levélben fordult a külügyminiszterhez, hangsúlyozva, hogy az említett kérdéskörben a kormány nem rendelkezik információkkal.⁷³ Esterházy augusztus 24-én válaszolt a megkeresésre, s kifejtette, hogy késedelmes válaszána oka Wessenberg miniszter tartós távolléte volt. Az osztrák külügyminiszter bizalmas nyilatkozatára hivatkozva jelentette, hogy „az alkotmányosság elve az olasz tartományokra nézve elfogadhatott, hogy azonban azon mód, mely szerint ez alkalmaztatni fog, még további elhatározástól függ, nézete szerint [ti. Wessenberg szerint] azonban ez Lombardiának és Velencének egyesített kormányzata mellett a legliberálisabb módon fog történni.”⁷⁴ Ez kétségtelenül diplomatahoz illő nyilatkozat, hiszen nem tartalmaz tételes információkat. Még érdekesebb azonban, hogy nem ad semmiféle utalást arra: volt-e Esterházynek valamiféle befolyása ezen elveknek a kialakításában. A hallgatás azt jelentette, hogy Esterházy nem is kívánt semmiféle befolyást gyakorolni, hiszen arra az országgyűlés felhatalmazhatta ugyan, de a törvény nem. (Nem Magyarországot és az örökös tartományokat közösen érdeklő ügyről volt ugyanis szó, legalábbis annak szűken vett értelmében nem.) Ez volt Esterházy utolsó Batthyányhoz intézett írásos közleménye – eltekintve lemondó nyilatkozatától.

Esterházy lépésről-lépésre jutott el az egyértelmű lemondáshoz, de ez sem történt egyszerre. Szeptember 3-án a Bécsben tartózkodó Batthyánynak átadta lemondólevelét, s egyidejűleg benyújtotta azt a királynak is.⁷⁵ A Batthyányhoz intézett lemondólevél tisztázott, aláírt formában (mellette a megcímzett borítékkal) csak úgy maradhatott fenn a herceg levéltárában, ha azt a miniszterelnök rábeszélésére visszavette.⁷⁶ (Ezért nincs nyoma a miniszterelnökség iratai között.) Valami történhetett azonban, ami miatt Esterházy szeptember 5-én benyújtotta immár véglegesnek tekintett lemondását. Az indoklás lényege, hogy tárcáját azért fogadta el, mert remélte, hogy a korona és hazája között „előkerülendő kérdések kiegyenlítésére nézve” csekély tehetségével hasznos szolgálatot tehet. Mivel ennek reménye minden erőfeszítés ellenére „mindinkább elenyészik”, kötelességének tartja, hogy lemondjon miniszteri tárcájáról. Ezt a felségnek már bejelentette.⁷⁷

Kérdés, miért mondott le a külügyminiszter, és miért tette ezt negyvennyolc órán belül kétszer? Esterházy 1849 májusában írásos nyilatkozatot tett Batthyány pörében. Eszerint nem akarta benyújtani a királynak a had- és pénzügyi törvényeket, amelyeket augusztus végén Batthyány és Deák terjesztettek elő.⁷⁸ Ez azonban nem magyarázza meg a kétszeri lemondást. Valószínűnek tűnik, hogy Jellačić szeptember 4-én hivatalába történt visszahelyezése (amelyet egyébként sohasem adott fel) volt az újabb ok, hiszen Esterházy már június 21-én reális veszélynek tartotta a horvátok fegyveres támadását, s a visszahelyezés

⁷³ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 1091–1092.

⁷⁴ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 1126.

⁷⁵ Magyar szövege Waldapfel: *A forradalom és a szabadságharc levelestára*, 2. kötet. 15. Az egyidejűleg a királynak benyújtott lemondás szövege F. Kiss: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*, 205. (jegyzet)

⁷⁶ Bárfay Szabó László: *A Széchenyi-család története*. Budapest, 1926. 3. kötet. 434.

⁷⁷ *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. kötet. 1219.

⁷⁸ *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre*. Fordította Kurucz György és Fekete Antal. A szövegeket válogatta, gondozta, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta: Urbán Aladár. Budapest, 1991. 152.

nyilvános bátorítás volt a bánnak. A királyi rendeletet azonban nem lehetett elítélni. A szemtanú Pulszky Ferenc más magyarázatot adott. Szerinte a herceg azért mondott le, mert Doblhoff belügyminisztertől hiába kérte az osztrák minisztérium ún. államiratát, amit a király augusztus 31-én küldött meg Pestre a kormánynak. (Az államirat létét a Bécsben tartózkodó Batthyányval és Deákkal sem közölték, őket Klauzál Gábor értesítette erről.) A sikertelen kísérlet után Esterházy visszatért hivatalába, s megírta lemondását a királynak és Batthyáynak. A levelek kézbesítését Pulszkyra bízta.⁷⁹

Az udvar azonban nem fogadta el Esterházy lemondását, s a királytól azt a választ kapta, hogy továbbra is igényt tart „tanácsára és kipróbált szakmai ismereteire”.⁸⁰ Ennek magyarázata nyilván az, hogy ekkor már várni lehetett a Batthyány-kormány Pesten lévő tagjainak lemondását. A korábban lemondott, de fel nem mentett Esterházy hivatalban marad, s Bécs szándéka szerint így lesz, aki az eljövendő királyi rendeleteket „alkotmányosan” ellenjegyezze. Teljesen szabályos volt tehát, amikor szeptember 22-én és 25-én ellenjegyezte a magyar hadügyminisztérium felterjesztésének eredményeként született tiszti kinevezéseket.⁸¹ Esterházy felmentése akkor került napirendre, amikor István nádor a lemondás szándékával Bécsbe távozott. Itt szeptember 24-én véleményezésre megkapta Esterházynak a királyhoz benyújtott kérelmét. István főherceg azt javasolta, hogy a hercegnek a minisztériumból való kilépését érdemei elismerésével fogadják el.⁸² Esterházy hivatalának megszűnését az osztrák minisztertanács október 6-án vette tudomásul.⁸³

A külügyminiszter innsbrucki tartózkodása idején, illetve ideiglenes visszahúzódása heteiben a minisztérium napi ügyeit Pulszky Ferenc államtitkár önállóan intézte. (Láttuk, Esterházy csak néhány kérdéssel foglalkozott.) A herceg végleges lemondása után, illetve Batthyány szeptember 12-i új kormányalakítási megbízásától szeptember 27-éig (amikor a táborba ment, hogy Lamberggel találkozzon), Pulszky az udvarral és az osztrák minisztériummal való egyoldalú kapcsolat intézője volt. Október 4-én a király felmentette hivatalából, anélkül, hogy ezt kérte volna.⁸⁴ Pulszky október 6-án délután elhagyta Bécset, Sopronba ment (ahol Batthyányval találkozott), s jelentkezett a honvédelmi bizottmánynál. Ekkor Kossuth utasította, hogy térjen vissza hivatalába.⁸⁵ Pulszky október 18-án hagyta el végleg Bécset, s a minisztériumot Bartal György vezette november 13-ig, amikor Windisch-Grätz rendeletére megszüntette munkáját.⁸⁶

Herceg Esterházy Pál mint 1848-as miniszter nem sok nyomot hagyott maga után az 1848-as év eseményeiben. Nevéhez nem fűződik semmilyen kezdeményezés. Mind az angol, mind az orosz követtel kormánya utasítására vette fel a kapcsolatot. A frankfurti megbízottak kiküldéséről, okmányaik tartalmáról nélküle döntöttek, aminek nem csak távolléte volt az oka. Pázmándy és Szalay Bécsen keresztültutazva – utasításuknak megfelelően – május 17-én konzultáltak ugyan a herceggel, de ez meglehetősen formális lehetett. A találkozásról ugyanis sem Esterházy nem jelentett, sem a küldöttek közös beszámolójában nem

⁷⁹ Pulszky: *Életem*, 1. kötet. 378–379.

⁸⁰ F. Kiss: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*, 205.

⁸¹ MOL H 75. Hadügyminisztérium általános iratok, 1848:7377., 7376.

⁸² Az iratok hiányzanak. Az eljárásról István nádor iratainak iktató főkönyvéből informálódhatunk: MOI. N 31. Nádori iratok iktató főkönyve, 1848:2503. (Szeptember 24–26-i bejegyzés.)

⁸³ *Németújvári gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre*, 1. kötet. 193. (jegyzet)

⁸⁴ F. Kiss: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*, 205.

⁸⁵ KLÖM 13. kötet. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, első rész. Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1952. 120., 136.

⁸⁶ F. Kiss: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*, 205.

esett szó róla. A küldötteknek a bécsi magyar külügyminisztériummal sem volt kapcsolatuk. Csak Jellačić innsbrucki látogatása után mutatott a herceg bizonyos aktivitást, de békítő javaslatai nem találtak meghallgatásra, így saját elhatározásból elhagyta Innsbruckot. Bár a horvát–magyar „kiegyenlítést” támogatta, július végén nem vett részt Batthyány és Jellačić bécsi találkozásán. A magyar kormány politikájával ellentétes cselekedetéről nem tudunk, de az kétségtelen, hogy még Batthyány politikájával sem értett egyet. Lemondása április 4-i nyilatkozatának megfelelően történt, s visszalépésével nem okozott kárt.

A minisztertársairól és kortársairól többnyire kritikusan emlékező Mészáros Lázár így írt Esterházyról: „Herceg Esterházy azt tette, amit Pestről mondtak, és becsületesen végezte is; midőn gondolta, hogy tovább mennek [ti. a pesti miniszterek], leköszönt. – Kár, hogy születésével, diplomáciai ismertségével nem volt önálló jellem, s így míg miniszter volt, hű volt hazájához, de segítségére nem volt.”⁸⁷ Úgy tűnik, ez a vélemény tárgyilagosan tükrözi ezt a sajátos 1848-as miniszteri pályát.

ALADÁR URBÁN

Prince Pál Esterházy in the Batthyány Government

Prince Pál Esterházy was the oldest and wealthiest member of the first Hungarian responsible government formed in April, 1848. When Lajos Batthyány announced the members of his cabinet on March 23, he introduced the prince as the minister of “relations with Austria”. Yet, in the minutes of the first meeting of the council of ministers held on April 12 Esterházy is referred to as the minister of foreign affairs. It was as such that he was commissioned to call the attention of Viscount Ponsonby, the British ambassador in Vienna to the dangerous movements in the Lower Danube provinces (Moldavia, Wallachia), which favored the Russian interests and posed a threat to both Hungary and the monarchy as a whole. In mid-April, the Prince declared in a memorandum his responsibilities as a minister of foreign affairs and proposed that the Austrian and Hungarian ministers clarify their common issues through keeping regular contacts with each other. This, however, was rejected by the council of ministers, which declared that such matters were to be dealt with “exclusively by the Hungarian ministry of foreign affairs”. At the same time, Ferenc Pulszky (originally in like capacity under Lajos Kossuth) was appointed Esterházy’s under-secretary.

So Esterházy was regarded as a minister of foreign affairs by the Hungarian government (with the Austrian side accepting this title as well) but he did little more than getting in touch with the British and Russian ambassadors in Vienna. When the government decided to send delegates to the German constituent assembly meeting in Frankfurt he did not participate in writing and signing their letters of commission. The delegates reported to Batthyány, who had countersigned the letter of commission signed by the palatine. That is: beside getting in touch with the mentioned ambassadors, the task of the minister of foreign affairs delegated to Vienna was to maintain correspondence between the Hungarian government and the court as well as with the ministers. When the court fled to Innsbruck after the novel revolution in Vienna in May, the Hungarian government told Esterházy to follow

⁸⁷ Mészáros Lázár emlékiratai. MTA Könyvtára, Kézirattár. Tört. 2r-350. 33v. A szöveg csonkított változata: Mészáros Lázár emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja: Szokoly Viktor. Pest, 1867. 1. kötet. 47.

the ruler. This further reduced the scope of his duties as the routine work was carried out by Pulszky, who remained in Vienna (and who was the authorized signatory in the minister's absence). At the temporary residence of the court, Esterházy participated in the negotiations between Batthyány and Archduke Franz Karl held between June 8 and 10, where decision was made about the ratification of Hungary's union with Transylvania as well as about the removal of Jelačić Ban of Croatia from all of his civil and military offices. The manifestos about the latter were published by Batthyány in the *Tyroler Bothe* as well as in the *Wiener Zeitung*. In his absence, the council of ministers presided by the palatine asked the ruler to commission Archduke John to settle the Croatian-Hungarian conflicts. Apparently, the publication of the manifestos was not in accordance with this, which prompted Esterházy to reproach Batthyány and claim that there remained nothing he could adhere to. When the palatine went to Innsbruck and was furnished by the ruler with full powers as well as with the authority to summon a representative parliament, Esterházy declared that his mission in Innsbruck had become unnecessary. Referring to his poor health, on June 26 he announced his retirement, leaving his ministry to Ferenc Pulszky. At the same time he said that he would decide whether to keep his ministry after the ruler would have returned to Vienna. The emperor returned on August 14, but the statement Esterházy made then was not clear-cut. He offered his resignation on September 3 and 5, respectively, which was accepted by the court at the end of September only. The Austrian council of ministers approved Esterházy's resignation on October 6.